

Dreptul instanțelor de judecată de a reduce clauza penală inserată în contracte, by Madalina Tirdei.
Article published in Saptamana Financiara, September 2007

Union International Center II,
26–28 Stirbei Voda Street
5th Floor, 1st District, 010113
Bucharest, Romania
Tel: +40 21 314-02-00
Fax: +40 21 314-02-90
www.vf.ro

Urmând modelul Codului civil francez, încheierea contractelor civile și comerciale sunt guvernate în dreptul românesc de principiul autonomiei voinței juridice și de principiul obligativității efectelor contractului, conform caruia “convențiile legal făcute au putere de lege între părțile contractante” (“pacta sunt servanda”). Aplicarea acestor principii nu poate face însă abstracție de împrejurarea că existența și libertatea de acțiune a fiecăruia este strâns legată de societatea în care trăiește, astfel încât interesele fiecăruia trebuie armonizate cu cele ale semenilor săi. Ca atare, principiului autonomiei de voință i-au fost aduse o serie de limitări, ca expresie a voinței legiuitorului de a impune un echilibru între prestațiile și contraprestațiile –obiect al contractelor încheiate de părți.

Intervenția instanțelor judecătorești în contractele încheiate între părți

Astfel, s-a impus forma scrisă pentru anumite contracte precum și unele clauze obligatorii pe care acestea trebuie să le conțină, interdicții de a stipula unele clauze în anumite contracte sau s-au impus unele condiții de formă pentru validitatea acestora. Ca o transpunere în practică i-a fost recunoscut judecătorului posibilitatea de a interveni în contractele legal încheiate, modificându-le, suspendându-le sau limitându-le. Intervenția judecătorului a fost reclamată și susținută și de doctrina de specialitate, mai ales în acele cazuri în care se impune redresarea raportului obligațiilor asumate de părți prin încheierea unui contract care, datorită dezechilibrului dintre prestații intervenit ulterior încheierii sale, poate antrena ruina economică a debitorului. Astfel, intervenția judecătorului s-a simțit în acele cazuri în care s-a pus problema indexării valorii creanțelor în raport de indicele inflației, precum și în cazurile în care s-a solicitat acordarea de penalități și cumulul dobânzilor comerciale cu penalitățile ori cu altfel de despăgubiri.

Considerentele sentințelor instanțelor care reduc clauza penală inserată în contracte

În aprecierea posibilității de a dispune micșorarea clauzei penale datorate de debitor, instanțele de judecată au în vedere interpretarea sistematică a dispozițiilor legale prevăzute de Codul Civil referitoare la despăgubirile ce pot fi acordate creditorului în cazul neexecutării sau executării necorespunzătoare de către debitor a obligațiilor asumate. Totodată, în aprecierea intervenției asupra unei clauze penale în contract, instanțele de judecată au în vedere și concordanța aplicării la cazul concret dedus judecății a dispozițiilor art. 1087 din Codul Civil conform cărora instanțele nu pot cenzura clauza penală, marind-o sau micșorand-o.

Esențial în aprecierea asupra intervenției instanței de judecată prin limitarea sau chiar înlăturarea unei clauze penale inserată în contracte este aplicarea articolului 5 din Codul Civil, potrivit căruia nici o prevedere contractuală nu poate deroga de la ordinea publică și de la bunele moravuri. Practica instanțelor de judecată a statuat în mod constant că interdicția imixtiunii organelor de jurisdicție cu privire la clauzele penale inserate în contracte se referă neîndoind la acea prevedere care este în conformitate cu legislația în vigoare. În plus, dispozițiile art. 1070 Cod Civil prevăd posibilitatea reducerii clauzei penale inserate într-un contract atunci când obligația principală a fost executată în parte.

Clauza penală este definită de Codul civil (art. 1066) ca fiind "aceea prin care o persoană, spre a da asigurare pentru executarea unor obligații, se leagă a da un lucru în caz de neexecutare din parte-i".

În doctrină, clauza penală a fost definită ca fiind acea convenție accesorie prin care părțile determină anticipat echivalentul prejudiciului suferit de creditor ca urmare a neexecutării, executării cu întârziere sau necorespunzătoare a obligației de către debitorul său. Clauza penală fiind o convenție accesorie urmează soarta juridică a obligației principale, potrivit principiului *accessorium sequitur principale*. Dacă aceasta se stinge sau e nulă, același lucru se întâmplă și cu clauza penală; dacă, însă, clauza penală este nulă ea nu va influența în nici un mod obligația principală.

Clauza penală nu se cumulează cu executarea obligației principale ea având un caracter alternativ, astfel că, în principiu, executarea obligației principale nu se poate cumula cu cea prevăzută în clauza penală, excepție făcând doar daunele moratorii pentru întârziere la executarea obligației.

În cazul obligațiilor de a da o sumă de bani, daunele interese nu pot fi concepute în principiu decât sub forma daunelor moratorii. Neexecutarea unei obligații de a da o sumă de bani nu poate da naștere, în principiu, la daune compensatorii, deoarece acestea s-ar identifica cu însuși obiectul obligației principale, care poate fi executată în natură.

În dreptul comercial, clauza penală se cumulează cu executarea contractului (când, bineînțeles, aceasta este posibilă) spre deosebire de dreptul civil când debitorul nu poate cere penalitatea și executarea obligației principale, cu excepția daunelor moratorii.

Dacă debitorul nu-și execută obligația asumată creditorul este îndreptățit să obțină daunele prevăzute în clauza penală, nefiind nevoie ca acesta să dovedească întinderea prejudiciului.

În contractele încheiate, părțile pot prevedea ca, în cazul neîndeplinirii până la scadență sau până la un alt termen convenit a obligațiilor efectuării tuturor plăților la data scadenței, debitorii să plătească, în afara sumei datorate, penalități pentru fiecare zi de întârziere, începând cu prima zi lucrătoare după data scadenței.

În materie comercială, în afara acestor penalități contractuale, pentru compensarea prejudiciului suferit de către creditor ca urmare a îndeplinirii cu întârziere sau a neîndeplinirii obligațiilor asumate de debitor, se pot include și daune-interese pentru neexecutarea totală sau parțială a contractului, sub forma daunelor moratorii (de intarziere) sau a celor compensatorii.

Atât în materie comercială cât și în cea civilă, cuantumul clauzei penale poate depăși cuantumul dobânzii legale doar dacă există prevederi speciale legale. Cadrul legal în această materie îl constituie dispozițiile art.3 ale Legii 469/2002 care prevăd "totalul penalităților pentru întârziere în decontare, nu poate depăși cuantumul sumei asupra căreia sunt calculate, cu excepția cazului în care prin contract s-a stipulat contrariul".

În practica judiciară s-a pus problema posibilității reducerii penalităților prevăzute în contracte când acestea au un caracter excesiv.

Prin sentințele 89/1998, 158/1999 ale Curții de Arbitraj Comercial de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a României și hotărârile 80 și 83/2000 ale Comisiei de Arbitraj Comercial de pe lângă Camera de Comerț și Industrie Cluj, s-a admis posibilitatea ca instanța să micșoreze cuantumul clauzei penale atunci când aceasta este abuzivă.

În motivarea acestor hotărâri, s-a arătat că dispoziția art. 1087 C. civ., care consacră ireductibilitatea clauzei penale, trebuie raportate obligatoriu la prevederile art. 5 C. civ. în sensul că nici o prevedere contractuală nu poate deroga de la ordinea publică și bunele moravuri, iar contractul nu poate fi transformat prin clauze abuzive, într-un instrument de îmbogățire fără just temei a unei părți în dauna celeilalte părți. Totodată, s-a mai precizat că "nivelul clauzei penale trebuie să aibă o limită obișnuită și rezonabilă, în sensul de a determina doar cuantumul daunelor-interese rezultate din executarea obligațiilor asumate, în acest context tribunalul arbitral, având posibilitatea de a verifica cuantumul clauzei penale și constatând că aceasta este excesivă, o poate diminua".

De altfel, art. 1026 alin. 2 din proiectul noului Cod civil prevede că "instanța poate reduce clauza penală atunci când aceasta este vădit disproporționată față de prejudiciul ce poate fi prevăzut la data încheierii contractului. Prin efectul reducerii, cuantumul clauzei penale nu poate, în nici un caz, să ajungă la nivelul prejudiciului suferit de creditor".

Prin Decizia nr.XI din 24.10.2005, Secțiunile unite ale Înaltei Curți de Casație și Justiție, deliberând asupra recursului în interesul legii declarat de Procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, cu privire la aplicarea disp. art. 1, 2 și ale art. 3 alin. 1 și 2 din OG nr.9/2000 aprobată prin Lg. nr.356/2002, a stabilit că "orice clauză penală prin care se stabilește obligația restituirii la scadența sume împrumutate, sub sancțiunea penalităților de întârziere, pe lângă dobânda contractuală convenită sau pe lângă dobânda legală, contravine prevederilor legii". În motivarea acestei decizii s-a arătat că prin Lg. nr.313/1879 ale cărei dispoziții sunt în vigoare și constituționale, potrivit Deciziei Curții Constituționale nr. 524/02.12.1997, s-a prevăzut la art. 1 că este anulată clauza penală din contractele de împrumut sau prestațiuni în natură și că "judecătorul, în caz de împrumut, va putea condamna numai la plata dobânzii prevăzută în art. 1589 C.civ., sau în caz de alte obligațiuni, la daune interese, conform art. 1084 C. civ.".

Potrivit art. 1 din OG nr.9/2000, aprobată prin Lg. nr. 356/2002 "părțile sunt libere să stabilească în convenții, rata dobânzii pentru întârzierea la plata unei obligații bănești", al cărei cuantum este limitat neputând depăși dobânda legală decât cu cel mult 50%/an (art. 5 alin.1 din OG nr. 9/2000).

Instanța supremă a constatat astfel că "nu există temei legal care să permită stabilirea, în cadrul raporturilor civile, a altor dobânzi decât a celor convenite prin contract, al căror cuantum nu poate depăși dobânda legală decât cu cel mult 50% pe an, sau de sancțiuni constând în penalități de întârziere".

Dreptul instanței de a reduce clauzele penale calificate drept abuzive și care nu au fost negociate direct cu utilizatorul sau consumatorul

Este situația acelor clauze impuse prin așa numitele "contractele de adeziune", ce cuprind clauze contractuale ce nu au fost negociate direct cu consumatorul.

Dreptul instanței de a reduce clauzele penale pe care le consideră abuzive nu încalcă principiul autonomiei de voință a părților în încheierea de convenții, ci ține cont de împrejurarea că limitarea clauzei penale este, fără îndoială, în consonanță cu reglementările actuale existente pe plan European care pun în valoare semnificația clauzei penale; în acest sens, sunt dispozițiile art. 1231 Codul Civil Francez, Legile franceze din 10 ianuarie 1978 "Legea relativă la formația și protecția consumatorilor în domeniul câtorva operațiuni de credit" și "Legea privind protecția

consumatorilor de produse și servicii", Convenția Benelux privitoare la clauza penală adoptată la Haga la 26 noiembrie 1975, Rezoluția Consiliului Europei relativă la clauzele penale în dreptul civil, adoptată în 1976 de către Consiliul Europei.

Soluția europeană privind posibilitatea reducerii penalităților de către judecător chiar până la valoarea totală a debitului principal apare rezonabilă și se întemeiază atât pe principiul îmbogățirii fără justă cauză cât și pe corecta aplicare a legii civile, în contextul dreptului comunitar aplicabil.

În dreptul intern, legislația aplicabilă stabilește drept clauză abuzivă acea clauză care nu a fost negociată direct cu consumatorul și care, prin ea însăși sau împreună cu alte prevederi din contract, creează, în detrimentul consumatorului și contrar cerințelor bunei-credințe, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților.

Sediul materiei care reglementează aceste raporturi este reprezentat de Legea 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între comercianți și consumatori. Sunt calificate drept abuzive acele clauze care obligă consumatorul la plata unor sume disproporționat de mari în cazul neîndeplinirii obligațiilor contractuale de către acesta, comparativ cu pagubele suferite de comerciant.

Astfel, făcând aplicarea dispozițiilor Legii 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între comercianți și consumatori, instanța de judecată are posibilitatea de a califica o clauză inserată într-un contract ca fiind abuzivă, întrucât creează prin ea însăși un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților, instanța putând să constate nulitatea absolută a contractului, parțial, și să dispună înlăturarea unei astfel de clauze din contract.